

CONSIDERAȚII PRELIMINARE PRIVIND LĂMPILE GRECEȘTI ȘI ELENISTICE DE LA ORGAME / ARGAMUM (COM. JURILOVCA, JUD. TULCEA)

Florin Topoleanu*

Abstract: *The ruins of the Greco-Roman city Orgame / Argamum lie 6,5 km east from Jurilovca, Tulcea County, at Capul Doloșman; quite early on, it became the focus of scholars due to the archaeological excavations systematically carried on since 1926. Orgame / Argamum was founded by colonists from Milet in the middle of the 7th century BC and was continuously inhabited until the beginning of the 7th century AD. The chronology of the main historical periods is generally established notwithstanding the modest scale of the excavation. Since the Roman and, especially, Late Roman vestiges completely overlap the remnants of earlier periods, the Hellenistic phase of the city is less known. This paper describes for the first time the Greek lamps from Orgame, a ceramic category important both for the chronological 'fine tune' and for the identification of the city's commercial partners. The 19 lamps analyzed are dated between the end of the 7th century BC and the first years of the 2nd century BC, confirming thus, once more, the pre Roman evolution of Orgame. Of these, four artefacts are complete (or could be completely restored) and six only have a complete body profile. Most of them (twelve artefacts) were gathered from the nearby beach, at the base of the promontory on which the settlement was constructed; four lamps were excavated in the city, two were excavated in the tumulus necropolis, and one was excavated in the extramural sector, westward from the Late Roman fortification. The earliest lamps (dating from the Greek Archaic and Classical periods) have an open body and are fitted with a central tube or a conical protuberance on the inside. By contrast, the Hellenistic lamps preserve many more morphological elements useful in their identification. Unfortunately, most pieces were accidentally found or came from secondary positions, thus their value in dating the stratigraphical context is low. The lot analyzed is, both typologically and chronologically, quite diverse, though scant and probably incomplete. The fine ware – issued in well established Greek production centres – stands out; alongside, artefacts loosely modelled out of coarse clay have been discovered. The possibility that the latter could have been produced at Orgame is not to be excluded; this assumption may be backed by the ceramic kilns of a similar age excavated here. Finally, the spatial distribution of the lamp finds (with a significant concentration on and around the beach) implies reconsidering the dimensions of an intensely populated area during the Greek period – completely lost after the partial collapse of the cliff that presumably occurred sometime in the Late Roman period.*

* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Str. Progesului, nr. 32, 820009, Tulcea.

Rezumat: Cetatea greco-romană Orgame / Argamum a cărei ruine se păstrează pe Capul Doloșman, la 6,5 km de com. Jurilovca, jud. Tulcea, pe malul lacului Razelm, a intrat de timpuriu în atenția specialiștilor datorită cercetărilor arheologice sistematice începute încă din anul 1926. Întemeiată de coloniștii milesieni la jumătatea sec. VII a.Chr., orașul a cunoscut o locuire neîntreruptă până la începutul sec. VII p.Chr. Cronologia principalelor etape istorice, este în general bine conturată, chiar dacă amploarea cercetărilor este relativ modestă. Epoca greco-elenistică este mai puțin cunoscută datorită suprapunerii, pe întreaga suprafață, a monumentelor ulterioare, în special a celor romane târzii (sec. IV-VII p.Chr.). În lucrarea de față sunt publicate pentru prima dată lămpile greco-elenistice, categorie ceramică importantă pentru nuanțările cronologice și identificarea partenerilor comerciali. Cele 19 lămpi avute la dispoziție se datează începând cu sfârșitul sec. VII a.Chr. și primii ani ai sec. II a.Chr., confirmând odată în plus evoluția preromană a Orgamei. Dintre acestea patru piese s-au păstrat întregi sau au putut fi complet întregite, iar șase au doar profilul bazinului complet. Majoritatea (12 ex.), au fost recoltate de pe plaja aflată spre est, la baza promontoriului pe care a fost construită așezarea, patru au fost descoperite în cetate, două în necropola tumulară și una în sectorul extramuran din vestul fortificației. Cele mai timpurii (epoca arhaică și clasică) au bazinul deschis, prevăzute cu tub central sau cu o protuberanță conică la interior. Lămpile elenistice, cu bazinul închis, păstrează mai multe elemente morfologice pentru identificare. Din păcate, majoritatea lămpilor au fost descoperite întâmplător sau în poziție secundară, astfel că doar câteva pot contribui la datarea contextului stratigrafic. Deși restrâns și probabil incomplet, lotul studiat este de o mare varietate tipologică și cronologică. Se remarcă prezența unor piese de bună calitate, produse în centre ceramice consacrate din lumea greacă, alături de altele, modelate neglijent, din lut inferior. Nu excludem posibilitatea ca acestea din urmă să fie produse la Orgame, în sprijinul acestei ipoteze stând descoperirea unor cuptoare contemporane de ars ceramică. În sfârșit, repartizarea spațială a descoperirilor, cu o concentrare semnificativă pe plajă, presupune reconsiderarea dimensiunilor unei zone intens locuite, dispărută acum în totalitate prin prăbușirea falezei.

Key words: Orgame / Argamum, North-Western Pontic Area, Archaic, Classic and Hellenistic lamps, central tube lamps, open basin lamps, Jurilovca, Razelm Lake, local manufacturing, ceramics kilns.

Cuvinte cheie: Orgame / Argamum, nord-vestul Mării Negre, lămpi greco-elenistice, lămpi cu tub central, lămpi cu bazinul deschis, Jurilovca, Lacul Razelm, producție locală, cuptoare ceramice.

Introducere

Deși epoca greco-elenistică este în general bine cunoscută la Orgame / Argamum, atât în cetate cât și în necropola tumulară¹, lămpile nu au beneficiat de o atenție specială. Acest lucru se datorează, pe deoparte, numărului relativ mic de piese

¹ Vezi bibliografie la Mănucu-Adameșteanu 2008, XI-XV.

cunoscute, iar pe de altă parte, condițiilor de descoperire, marea majoritate fiind găsite în poziție stratigrafică secundară sau *passim*².

Cele 19 opaițe avute la dispoziție în acest moment se încadrează cronologic între sfârșitul sec. VII a. Chr. și primii ani ai sec. II a.Chr., confirmând astfel, odată în plus, îndelungata evoluție preromană a Orgamei, colonia milesiană întemeiată către jumătatea sec. VII a.Chr. Ruinele se găsesc la Capul Dolojman, situat pe malul sud-vestic al lacului Razelm, la aproximativ 6,5 km est de comuna Jurilovca, județul Tulcea.

Din păcate numai patru lămpi s-au păstrat întregi sau au putut fi complet întregite, iar altele șase au doar profilul bazinului complet. Cele mai multe sunt fragmentare, unora chiar lipsindu-le elemente morfologice esențiale pentru o clasificare sigură. Majoritatea pieselor au fost recoltate de pe plaja aflată la baza promontoriului așezării – 12 exemplare, patru au fost descoperite în cursul cercetărilor sistematice din cetate, două în necropola tumulară și una în sectorul extramuran, la vest de cetate.

În catalogul descoperirilor, lămpile sunt ordonate cronologic și tipologic după forma bazinului. Cele mai timpurii au bazinul deschis, unele sunt prevăzute cu tub central sau simple, eventual cu o protuberanță conică sau *umbo* la interior, distincția fiind de multe ori dificil de sesizat datorită stării precare de conservare. Se remarcă aici piesele de bună calitate, provenind din import, dar și produse ale atelierelor locale. Mai multe elemente morfologice păstrează lămpile cu bazinul închis, unele întregi și descoperite în context arheologic sigur, astfel că acestora le-au putut fi identificate mai lesne analogii apropiate.

Precizăm că toate lămpile studiate au fost modelate la roată, iar printre analogii, cu greu pot fi găsite unele identice datorită faptului că această tehnică oferea o mai mare libertate de exprimare meșterilor ceramiști, astfel că variantele, subvariantele

² Această primă intervenție privind lămpile greco-romane de la Orgame / Argamum, o consider preliminară deoarece unele piese descoperite în sectorul Faleză Est, condus de dr. M. Mănucu-Adameșteanu, se află în studiu la autoarea cercetărilor. În același timp, este posibil ca altele, provenind din săpăturile Mariei Coja, să se găsească undeva, în depozitele Institutului de Arheologie Vasile Pârvan din București. Astfel că lotul avut la dispoziție este alcătuit din opaițele cedate cu generozitate spre publicare de către dr. V. Lungu, responsabil științific al Sectorului Necropolă și cele descoperite în sectorul Basilica II din cetate, coordonat de semnatarul acestor rânduri. Un număr semnificativ de piese au fost recoltate de-a lungul timpului de pe faleza estică, aflată la baza promontoriului înalt al cetății, zonă în care procesul de eroziune a dus la prăbușirea unor depuneri arheologice în apele lacului Razelm. De aici provin lămpile din colecția Vasilăoancă / Condrat, din Jurilovca, pasionați ai locului și cele adunate de colega noastră V. Rusu, restaurator expert la I.C.E.M. Tulcea, căruia i se datorează restaurarea și conservarea materialului. Tuturor le sunt recunoscător.

sau imitațiile locale sunt foarte numeroase, dificil de catalogat. Abia odată cu generalizarea modelării lămpilor în tipare, analogiile pot contribui la încadrări tipologice și cronologice sigure. În sfârșit numeroasele ateliere greco-elenistice identificate, consacrate sau locale, dar și descoperirile izolate, beneficiază de o literatură de specialitate foarte bogată, uneori greu accesibilă.

Catalog³:

Lămpi cu bazinul deschis

1. Opaț fragmentar, se păstrează o parte din cioc și rezervor, cu spărturi pe buză; profil incomplet; 1980, Sector Bazilica III, lângă baptisteriu, pe nivel deasupra stâncii; M.I.A., inv. 50108; Dimensiuni: Lp. = 9,16; Hp. = 2,55; Dp. = 7,92 Pl. I/1.⁴ Pastă semifină, cu granule de calcar alb și mica argintie în compoziție; culoare cenușie închisă (GLEY1,4/N)⁵, firnis negru, mat (GLEY1,2.5/N), păstrat parțial; uzat; folosit.

Rezervorul deschis, rotund, cu pereții ușor curbați și buza îngroșată; ciocul rotund, cu orificiul pentru fitil larg; baza rotundă, plată, păstrează la interior, către zona centrală, peretele oblic al tubului central.

Deși păstrat fragmentar, fără să știm dacă a avut apucătoare sau încă un cioc, acest opaț pare să fie cel mai timpuriu din lotul studiat. Un profil asemănător (inclusiv unghiul peretelui oblic de la baza tubului central), dimensiuni și angobă se întâlnesc la piesele descoperite la Efes și în sudul Ioniei, datate între ultimul sfert al sec. VII și ultimul sfert al sec. VI a.Chr.⁶ Un profil apropiat, dar aparținând unor lămpi fără tub central, cu ciocul deschis și toartă orizontală, se datează la Atena către mijlocul sec. VI a.Chr.⁷

³ Abrevieri catalog: L = lungime; Lp. = lungime păstrată; H = înălțime; Hp. = înălțime păstrată; D = diametru; Dp. = diametru probabil; Do.a. = diametru orificiu de alimentare; Do.f. = diametru orificiu pentru fitil; Db. = diametru bază; □ = casetă; MIA = Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea. Toate dimensiunile sunt notate în centimetri (cm).

⁴ Mulțumesc colegilor Camelia Geanbai pentru desene, Gabriel Dincu fotografii, Camelia Kaim tehnoredactare, Iulian Vizauer traducere limba engleză; fotografiile și desenele pieselor sunt redată la scara 1/2.

⁵ *Munsell soil color charts*. Year 2000 revised edition, New York, 2000.

⁶ Bailey 1975, Q 146–Q 148, 93-94, pl. 28, 29. Aceiași proveniență dar cu o datare mai târzie întâlnim la Walters 1914, Forma 27, 31, nr. 95-96, pl. XXXIX.

⁷ Howland 1958, Tip 6 A, 15-16, nr. 39-40, pl. 2, 30.

2. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor și bordură; profil complet; 1994, Sector Bazilica II, plajă, *pass*; M.I.A., inv. 50109; Dimensiuni: Lp. = 7,29; H = 2,73; Dp. = 7,92; Do.f. = 1,16-1,47; Pl. I/2.
Pastă fină, dură, foarte rar particule de calcar alb; culoare roșie cărămie (2,5YR, 5/8), firnis negru cu luciu metalic (GLEY2, 2,5/1), păstrată parțial; puternic ars secundar; uzat; folosit.
Bazinul este tronconic în secțiune, deschis, rotund și scund; bordura îngustă, cu marginea înclinată și rotunjită spre interior; baza rotundă, plată, puțin profilată, păstrează la interior, spre zona centrală, un profil conic aparținând tubului central; ciocul mic, dreptunghiular, rotunjit la exterior, cu orificiul pentru fitil oval; bordura este decorată cu trei incizii circulare fine, practicate în angoba crudă, înainte de arderea în cuptor.
3. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor și bordură; profil complet; 2000, Sector Bazilica II, plajă, *pass*; colecția Vasiloancă / Condrat; Dimensiuni: Lp. = 5,35; H = 2,74; Dp. = 7,61; Do.f. = 1,15-1,30; Pl. I/3.
Material și descriere, vezi cat. nr. 2.
4. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor și bordură; profil incomplet; 2000, plajă, *pass*; M.I.A. inv. 50110; Dimensiuni: Lp. = 6,74; Hp. = 2,73; Dp. = 7,82; Do.f. = 1,13-1,44; Pl. I/4.
Material și descriere, vezi cat. nr. 2.
5. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor și bordură, spărturi ușoare sub cioc; profil incomplet; 2000, plajă, *pass*; M.I.A. inv. 50111; Dimensiuni: Lp. = 7,75; H p. = 2,36; Dp. = 9,95.; Do.f. = 1,48; Pl. I/5.
Pastă de culoare roșiatică (10R, 5 / 8), firnis negru (GLEY2, 3/106) și maro roșcat (10YR, 2/2) numai la exterior; ciocul masiv, de formă dreptunghiulară, cu orificiul de ardere larg.
Material și descriere, vezi cat. nr. 2.

Cele patru lămpi fragmentare (cat. nr. 2-5) au mai multe elemente comune: materialul din care au fost modelate, dimensiunile apropiate, dar mai ales prezența aceluiași decor pe bordură, realizat prin inciziile circulare în angoba crudă. Doar două dintre ele păstrează profilul complet al rezervorului (cat. nr. 2, 3) și numai una oferă indicii, din păcate incomplete, privind aspectul bazei la interior (cat. nr. 2). În majoritatea analogiilor consultate, asemenea lămpi sunt prevăzute cu tub central. Nu excludem însă existența la interior a unei protuberanțe conice centrale, sau „umbo”, cu

atât mai mult cu cât la Atena întâlnim ambele variante, în cadrul aceleiași tip cu aceeași încadrare cronologică: din a doua jumătate a sec. VI până la jumătatea sec. V a.Chr.⁸.

Analogii apropiate, atât pentru aspectul general al lămpilor dar mai ales pentru decorul bordurilor, au fost identificate în toată lumea greacă, demonstrând popularitatea de care sa bucurat această formă ceramică începând cu a doua jumătate a sec. VI până către sfârșitul sec. V a.Chr.⁹.

6. Opaț fragmentar, se păstrează toarta și o parte din rezervor; profil complet; 2000, Sector Bazilica II, plajă, *pass*; colecția Vasiloancă / Condrat; Dimensiuni: Lp. = 6,78; H = 1,80; Dp. = 7,53; Pl. I / 6.

Lut fin, foarte rar cu particule de calcar și mica argintie în compoziție; culoare cărămizie roșcată deschisă (2,5YR,5/6), firnis maro închis, mat (5YR, 3/1) în partea superioară a torții și pe bordură, maro roșcată cu luciu metalic (5 YR, 4/3) la interior; finisare ușor neglijentă la aplicarea torții; puțin uzat.

Bazinul este deschis, scund, cu bordura îngustă și arcuită; în zona centrală se păstrează baza conică aparținând cel mai probabil unui tub central; toarta orizontală, inelară în secțiune, de formă triunghiulară; bordura și baza la interior sunt decorate cu una, respectiv două benzi circulare, subțiri, realizate cu vopsea albă.

La Atena piese cu aceeași formă generală a rezervorului, dimensiuni și unghiul de la baza tubului central, nu sunt prevăzute cu torți, iar angoba este de culoare neagră¹⁰. O lampă cu toarta identica, dar fără tub central descoperită la Histria, este datată larg, în epoca arhaică¹¹.

Cele mai apropiate analogii însă se găsesc în nordul Mării Negre. Este vorba de produse ioniene¹² sau replici coloniale, prezente în mai multe situri¹³. Astfel, o lampă de la Olbia, datată între 525-460 a.Chr. produsă poate în „estul Greciei” (?), are un profil

⁸ Howland 1958, 39-41, Tip 19, pl. 5, 33.

⁹ Waldhauer 1914, 21, nr. 20, 22, 23, pl. II; Bovon 1966, 26, nr. 93, pl. 2; Menzel 1969, 13, nr. 27, fig. 2/3; Deneauve 1969, 40, nr. 111, pl. VI, XXVII; Bailey 1975, 301-304, Q 639-Q 640, Q 645, pl. 120-121; Guarlandi-Genito 1977, 33-34, nr. 8, 10; Pontiroli 1980, 105, nr. 54, fig. 54 a, b; Schäfer, Marczoch 1990, 19, nr. 6; Žuravlev, Vykovskaja, Želtikova 2007, 66-67, nr. 61-63.

¹⁰ Howland 1958, 52-55, Tip 22 AC, nr. 193-204, pl. 7, 35 (cca. 500-410 a. Chr.).

¹¹ Dimitriu 1966, 483, pl. 51, fără referințe în text.

¹² Dupont 2005, 75, fig. 3a,c,e.

¹³ Dupont 2005, 76, fig. 3f, notele 36-38.

asemănător și aceeași culoare aplicată pe bordură și toată orizontală¹⁴, iar în Muzeul din Kerci se păstrează o piesă aproape identică, datată între 525-500/480 a.Chr.¹⁵

7. Opaț fragmentar, se păstrează o parte din cioc și rezervor, profil incomplet; Sector Bazilica II, plajă, *pass*; colecția Vasiloancă / Condrat; Dimensiuni: Lp. = 5,40; Hp. = 1,76; Dp. = 8,96; Pl. II/7.

Lut fin, rar particule de calcar; culoare roșie cărămizie (2,5YR, 5/8), firnis roșcat (2,5YR, 4/8) pe bordură și la interior; uzat; folosit.

Bazinul este deschis, scund, bordura îngustă, plană cu marginea tăiată oblic și corpul tronconic; baza rotundă, plată cu incizii fine, circulare, de la roată; la interior urma tubului central; orificiul de ardere larg, dispus pe jumătate în bordură.

Analogiile aproape identice de la Atena, cu același profil al rezervorului, dimensiuni apropiate, prevăzute cu tub central dar cu firnis negru, datează fragmentul de la Orgame între ultimul sfert al sec. VI, până către anul 480 a.Chr.¹⁶. Aceiași încadrare cronologică este propusă și pentru descoperirile din alte centre¹⁷, mai apropiate fiind cele din nordul Mării Negre¹⁸

8. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor, profil incomplet; 2002, plajă, *pass*; M.I.A., inv. 50112.; Dimensiuni: Lp. = 4,26 Hp. = 1,70; Dp. = 9,41; Do.f. = 1,31-1,83; Pl. II/8.

Pastă semifină, cu granule de calcar alb în compoziție; culoare brun cafenie (10R, 6/6), firnis maro roșcat (5YR, 3/3); puternic ars secundar; uzat; folosit.

Bazinul deschis, scund, bordura îngustă, plană cu marginea tăiată oblic și corpul tron-conic; ciocul scurt, rotund, cu orificiul pentru fitil larg, oval, intrat parțial în bordură.

Fragmentul aparține aceluiași tip cu precedentul opaț (cat. nr. 7), asemănarea mergând până la detalii, cum ar fi marginea bordurii tăiată oblic, spre interior. Materialul și finisarea de mai slabă calitate sugerează posibilitatea modelării sale într-un atelier local.

¹⁴ Højte 2010, 426, O-7, pl. 518.

¹⁵ Žuravlev *et alii* 2007, 38, nr. 18.

¹⁶ Howland 1958, 40-41, Tip 19 B, nr. 139, 140, pl. 5, 33.

¹⁷ Waldhauer 1014, 21, nr. 24, pl. 2; Menzel 1969, 13, nr. 25, fig. 2/6; Robinson 1952, 38, nr. 2, pl. 144; Dupont 2005, 76, fig. 2/j.

¹⁸ Žuravlev, Vykovskaja, Želtikova 2007, 31-37, nr. 1-16.

9. Opaț fragmentar, se păstrează o parte din rezervor și cioc, profil complet; 2001, Sector Bazilica II, S β, pe stâncă, la est de absidă; M.I.A., inv. 50113; Dimensiuni: Lp. = 10,34; H = 1,77; Dp. = 10, 25; Pl. II/9.

Lut moale, poros, cu pietricele, granule de calcar și rar mica în compoziție; culoare roșie cărămie (2,5YR, 6/8), firnis alburui la exterior (7,5YR, 7/1) și maro roșcat (2,5YR, 5/8) pe bordură și la interior; uzat; folosit.

Rezervorul este scund, deschis, cu bordura îngustă, puțin înclinată spre interior; baza rotundă, mai subțire și ușor concavă, cu incizii circulare de la roată; la interior amprenta tubului central (?); orificiul de ardere larg, intrat parțial în bordură; în partea opusă ciocului era dispusă o apucătoare (?).

Ultima lampă prevăzută cu tub central din lotul studiat, aparține aceluiași tip cu precedentele (cat. nr. 7, 8).¹⁹, datat între sfârșitul sec. VI și începutul sec. V a.Chr. Calitatea inferioară a lutului, a finisării și culoarea firnisului, negru în cazul analogiilor, sunt repere pentru a o atribui atelierelor locale.

10. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din rezervor; profil incomplet; Sector Bazilica II, plajă, *pass*; colecția Vasilăoancă / Condrat; Dimensiuni: Lp. = 4,63; Hp. = 2,35; Dp. 8,10; Do.f. = 1,10-1,31; Pl. II/10.

Pastă fină, bine aleasă, fără impurități; culoare brun roșiatică (2,5YR, 5/3), firnis negru, uniform, cu luciu metalic, pe toată suprafața (GLEI 1,2,5/N); ars secundar; puțin uzat; folosit.

Bazinul este deschis, bordura îngustă, ușor convexă în partea superioară, corpul tronconic în secțiune; ciocul scurt, dreptunghiular, plat în partea superioară, cu orificiul de ardere oval.

Pentru aspectul general al bazinului, forma dreptunghiulară a ciocului, cu orificiul de ardere oval, firnisul negru, gros și chiar dimensiuni, au fost identificate analogii apropiate pe tot parcursul sec. V a.Chr.²⁰. Este vorba de lămpi joase, cu bordura îngustă și baza plată, prevăzute cu toate orizontale, eventual cu un mic vârful de con sau *umbo*, la interior, atribuite în general unui tip binecunoscut de la Atena²¹. Fragmentul de la Orgame însă, are bazinul tronconic în secțiune, mai apropiat de tipul

¹⁹ Howland 1958, 39-40, Tip 19 A, pl. 5, 33.

²⁰ Walters 1914, 31, nr. 192, Forma 26, pl. IX; Waldhauer 1914, 20, nr. 9, pl. I; Menzel 1969, 13-14, nr. 28, fig. 2/2; Bailey 1975, 42-43, Q 47-Q 48, pl. 10-11; Broneer 1977, 11, nr. 51, pl. 15; Hayes 1980, 2, nr. 11, pl. 2; Hellmann 1987, 3, nr. 5, pl. I; Schäfer, Marcsoch 1990, 20, nr. 7; Băluță 1994, 200, nr. 4, pl. I/6.

²¹ Howland 1958, 44-51, Tip 21, pl. 6, 22, 34; Bailey 1962, 40, nr. 16, pl. 6,b.

19 de la Atena²², datat între ultimul sfert al sec. VI și anul 480 a.Chr., astfel că poate fi considerat variantă sau formă hibridă.

11. Opaț complet, restaurat; 2000, Sector Bazilica II, □ 1 SV, - 0,90 m; M.I.A., inv. 45004; Dimensiuni: L = 8,30; D = 6,49; H = 2,17 (2,55); Do.f. = 1,18-1,88; Pl. II/11.
Lut fin, curat; culoare cărămie roșcată (2,5YR, 6/4) firnis negru, mat, pe cioc și parțial pe bordură, roșu cafeniu (2,5YR, 5/4) în rest, slab aderent; parțial ars secundar; uzat; folosit.
Bazinul este deschis, scund, bordura îngustă, înclinată spre interior și pereții verticali; baza concavă, cu o protuberanță conică de mici dimensiuni, situată central la interior; ciocul puternic, dreptunghiular, cu orificiul pentru fitil larg, dreptunghiular.

Această formă este probabil o variantă a Tipului 21 de la Atena unde majoritatea lămpilor sunt prevăzute cu toartă orizontală, datate larg, între sfârșitul sec. VI și începutul sec. IV a.Chr.²³. Cele mai apropiate analogii însă se găsesc în nordul Mării Negre²⁴, de unde ar putea proveni și lampa de la Orgame. Majoritatea pieselor găsite în zona mediteraneană sunt datate în sec. V a.Chr.²⁵, iar aspectul hibrid sugerează modelarea lor și în ateliere locale²⁶. În nordul Mării Negre, piese asemănătoare, cu cioc identic, sunt datate larg, în sec. VI-V a.Chr.²⁷

12. Opaț complet, restaurat, exfoliat parțial în partea inferioară și la interior; 2003, Sector Faleză Est, plajă, *pass*; M.I.A., inv. 50114; Dimensiuni: L = 7,57; D = 6,13; H = 2,34; Do.f. = 1,11-1,47; Do.a. = 3,80; Pl. III/12.
Pastă grosieră, grea, cu nisip, pietricele, granule de calcar și rar mica argintie în compoziție; culoare cenușie deschisă (GLE Y1,5/N), fără firnis; modelare neglijentă; uzat; folosit.
Bazinul este deschis, bordura îngustă, cu pereții groși, ușor curbați; baza rotundă și plată; ciocul este masiv, cu orificiul de ardere oval, intrat parțial în bordură.

²² Howland 1958, 39-43, Tip 19, pl. 5, 33.

²³ Howland 1958, 48-50, Tip 21 B, C, pl. 6, 22, 34; Bailey 1962, 40, nr. 17-18, pl. 6.b.

²⁴ Hübinger 1993, 26, nr. 24, pl. 3,40; Højte 2010, 427, O-19, pl. 319; Dupont 2005, 75, pl. 32.

²⁵ Walters 1914, 29, Forma 21, nr. 174 -178, pl. IX, XXXIX; Broneer 1930, 42 -43 137, Tip V, nr. 91, pl. I; Szenléleky 1969, 31 - 32, nr. 14, fig. 14 a,b; Hellman 1987, 3, nr. 5, pl. I.

²⁶ Bovon 1966, 22, nr. 35, pl. I.

²⁷ Žuravlev, Vykovskaja, Želtikova 2007, 57, nr. 61-63.

Calitatea inferioară a lutului, modelarea și finisarea neglijente, sunt argumente pentru atribuirea lămpii unui atelier local. O piesă cu profil identic, dar cu dimensiuni mai mici, descoperită la Isthmia, este considerată tot un produs local, datat între sfârșitul sec. VI și începutul sec. V a.Chr.²⁸. Cele mai multe variante apropiate se găsesc la Corinth, cu aceiași datare²⁹. Ca ipoteză de lucru, nu excludem posibilitatea preluării unor elemente morfologice generale ale formei de către un tip binecunoscut la Atena, din sec. V a.Chr.³⁰.

Lămpi cu bazinul închis

13. Opaț fragmentar, lipsește extremitatea ciocului și apucătorii, profil complet; 2001, Sector Faleză Est, plajă, *pass*; M.I.A., inv. 4559; Dimensiuni: Lp. = 7,40; D = 5,70; H = 3,15; Do.a. = 2,20; Db. = 4,02; Pl. III/13.

Lut fin, dur, foarte rar particule de calcar alb; (2,5 YR, 6/6), firnis negru cu luciu metalic, subțire, slab aderent (GLE Y2, 2,5/5PB) baza neacoperită; uzat; folosit.

Rezervorul este înalt, cilindric, cu discul lat, concav și orificiul de alimentare larg; ciocul puternic, plat în partea superioară, delimitat de disc printr-o incizie; apendice lateral prelung, neperforat; baza rotundă, tronconică, concavă, cu protuberanță conică, joasă, la interior.

14. Opaț fragmentar, se păstrează o parte din cioc și disc, profil incomplet; 1992, Sector Bazilica II, □ C6. – 0,70 m; M.I.A., inv. 50115; Dimensiuni: Lp. = 4,97; Hp. = 1,80; Pl. III/14.

Material și descriere, vezi cat. nr. 13; fără delimitarea dintre disc și cioc.

Cele două lămpi deschid seria celor cu rezervorul închis. Având o alcătuire morfologică distinctă între lămpile epocii, acestea aparțin unui tip considerat la Atena, cel mai popular de-a lungul unei întregi generații³¹. Este vorba de tipul 23C, datat între ultimii ani ai sec. V și jumătatea sec. IV a.Chr.³². La Atena cât și în alte centre, lămpile acestui tip sunt prevăzute cu toarte orizontale iar baza nu este acoperită cu firnis³³, asemenea celor

²⁸ Broneer 1977, Tip IV B, 10-12, nr. 59, pl. 2, 15.

²⁹ Broneer 1930, Tip IV, 39-42, 134-135, nr. 62, pl. II; Bernhard 1955, 274, nr. 6, pl. II; Szentléleki 1969, 37-38, nr. 19, fig. 19 a, b.

³⁰ Howland 1958, Tip 21, 44-52, pl. 6, 34, 35.

³¹ Howland 1958, 60.

³² Howland 1958, 59-60, Tip 23 C, nr. 228, 229, pl. 8, 36.

³³ Waldhauer 1914, 21 -22, nr. 27, pl. III; Severeanu 1936, 46, nr. 13; Bovon 1966, 25, nr.89, pl. 2, B; Deneauve 1969, 49, nr. 119, pl.VI; Bailey 1975, 49-50, Q65-Q69, pl. 14, 15; Broneer 1977,

două exemplare de la Orgame / Argamum. Sunt cunoscute și lămpi cu apendice lateral³⁴, în toate cazurile profilul în secțiune fiind asemănător.

- 15.** Opaț fragmentar, lipsește extremitatea ciocului, bordura și o parte din rezervor, profil incomplet; 2001, Sector extramuros, S III, - 0,10-0,25 m; M.I.A., inv. 45993; Dimensiuni: Lp. = 7,01; Hp. = 3,93; Db. = 3,97; Dp. = 6,20; Pl. III/15.
Lut fin, rar particule de oxid; culoare roz cărămizie (2,5YR 6/6), firnis negru cu luciu metalic, subțire, slab aderent (GLEY2, 2,5/5PB), cu baza neacoperită; puternic rulat; uzat; folosit.
Bazinul este înalt, globular, cu diametrul maxim în partea inferioară; baza rotundă, discoidală, ușor concavă; la interior protuberanță conică puternică; ciocul plat în partea superioară.

Lampa fragmentară de la Orgame / Argamum păstrează elemente morfologice distincte (bazinul globular, ciocul plat în partea superioară, firnis negru, cu baza la exterior neacoperită) cu analogii apropiate la Atena. Este vorba de tipul 25A, datat între al doilea sfert al sec. IV și primul sfert al sec. III a. Chr.³⁵. Este posibil ca exemplarul nostru să fi avut toartă orizontală, frecvent întâlnită la acest tip. Lămpi cu aceleași încadrări tipologice și cronologice se întâlnesc, pe o arie largă, în toată lumea grecească³⁶.

- 16.** Opaț complet, restaurat; 1995, Necropola tumulară, T XIII; M.I.A., inv. 44118; Dimensiuni: L = 9,07; D = 6,58; H = 3,24; Do.a. = 2,46; Db. = 3,25; Pl. IV/16.
Pastă fină, curată; culoare roz cărămizie deschisă (10R, 6/4), firnis negru, mat, se mai păstrează doar în partea inferioară (GLEY2,3/5PB); puternic uzat.
Bazinul este înalt în formă de sferă turtită; discul plat, delimitat de o incizie, întreruptă în dreptul ciocului și orificiul de alimentare larg; baza tronconică, concavă, cu o protuberanță conică, joasă, la interior; ciocul tubular, de formă triunghiulară, plat în partea superioară, cu orificiul de ardere oval.

13 -14, nr. 85-86, pl. 2,16 ; Guarlandi Genito 1977, 35, nr. 16, pl. I ; Oziol 1977, 36, nr. 48, pl. 5; Teleagă 2008, 423, nr. 801, pl. 116/4, 195/4.

³⁴ Hellström 1965, 79, nr. 7, pl. 21, 39; Deneauve 1969, 50, nr. 124, pl. VI; Kuzmaniv 1992, 12, nr. 6

³⁵ Howland 1958, 67-69, Tip 25 A, nr. 269-271, pl. 9,38; Thompson 1933, 199, nr. 10 :L 189, fig. 1,2; Bailey 1962, 43-44, nr. 37-38, pl. 8,a; Bailey 1975, 55 -56, Q 83, Q 84, pl. 16-17; Młynarczyk 2012, 31 -32, 34-35, nr. 4-9, 13-16.

³⁶ Graham 1933, 279-282, Group 8, nr. 106-124, pl. 200; Bailey 1962, 43, nr. 36, fig. 36; Deneauve 1969, 50, nr. 128, pl. VII; Hayes 1980, 7, nr.15, pl. 2,3; Hübing 1993, 31-32, nr. 36-38, pl. 4,5,41.

17. Opaț complet; plajă, *pass*, colecția Vasiloancă/ Condrat; Dimensiuni: L = 7,49; D = 5,72; H = 2,81; Do.a. = 1,97; Db. = 3,49; Pl. IV/17.

Pastă fină, dură, cu particule de calcar în compoziție; culoare cenușie (5R, 5/1), firnis negru, mat, păstrat parțial în jurul bazei și la interior; puternic rulat; uzat. Bazinul înalt, în formă de sferă turtită; discul plat, delimitat de bordură printr-o incizie puternică, orificiul de alimentare larg; baza tronconică, concavă; ciocul scurt, triunghiular, plat în partea superioară, cu orificiul de ardere mic, rotund.

Variante ale aceluiași tip sunt și următoarele două lămpi, care au în comun discul plat, ciocul triunghiular, plat în partea superioară, bazinul înalt, în formă de sferă turtită și baza tronconică, concavă. La Atena, piese cu profile apropiate sunt datate între al doilea sfert al sec. IV și al doilea sfert al sec. III a.Chr.³⁷. Toate însă au baza pronunțat conică la interior, iar unele și toarte orizontale, astfel că exemplarele de la Orgame, lipsite chiar și de protuberanțele laterale, pot fi considerate variante ale unui tip cu o largă răspândire în toată lumea greco-elenistică³⁸.

18. Opaț fragmentar, se păstrează ciocul și o parte din bazin, profil incomplet; 2000, plajă, *pass*; M.I.A., inv. 50116; Dimensiuni: Lp. = 6,16; Hp. = 2,78; Do.f. = 1,03; Dp. = 6,25; Pl. IV/18.

Pastă fină, densă, foarte rar granule de calcar alb; culoare roșie cărămizie deschisă (10R, 6/8), firnis gros, aderent, culoare roșcată, mată (2,5YR,5/8) și urme de vopsea maro roșcată la interior (2,5 YR,4/8); uzat; folosit.

Rezervorul globular, cu orificiul de alimentare larg, marcat pe margine de o incizie circulară puternică; ciocul tubular, cu orificiul pentru fitil mic, rotund.

Deși fragmentar, opațul păstrează suficiente elemente morfologice pentru a fi atribuit tipului 28 B de la Atena, datat în sec. III a.Chr.³⁹. Alte analogii apropiate îi prelungesc încadrarea cronologică și în prima jumătate a sec. II a.Chr.⁴⁰.

³⁷ Howland 1958, 70-74, Tip 25 A Prime, 25 B, pl. 10,23,38; Bailey 1962, 43, nr. 36, pl. 8,a; Bailey 1975, 53-54, Q 79, pl. 17-17.

³⁸ Iconomu 1967, 6, Tip II, nr. 22-58, fig. 3-6; Deneauve 1969, 52, nr. 139, pl. VII, XXXVIII; Broneer 1977, 17, nr. 132, pl. 3, 17; Sapelli 1979, 25-26, nr. 38-39, pl. IV, LI; Kuzmanov 1992, 13, nr. 22-24; Højte 2010, 432, O-62, O-63, pl. 323.

³⁹ Howland 1958, 93-94, Tip 28 B, nr. 401-403, pl. 14, 41.

⁴⁰ Broneer 1930, 49-50, Tip X, profil 39, 40, fig. 14; Bovon 1966, 31, nr. 125, pl. III; Broneer 1977, 22, nr. 218, pl. 4,18.

19. Opaț fragmentar, lipsește extremitatea ciocului, restaurat , profil complet; 2001, Necropola tumulară, T. O – rug; M.I.A., inv. 45319; Dimensiuni: Lp. = 7,49; D = 6,18; H = 3,39; Do.a. = 1,93; Db. = 3,85; Pl. IV/19.
Pastă fină, curată; culoare cenușie închisă (5Y,5/1), firnis negru, mat (5Y, 2,5/1), slab aderent; uzat.
Bazinul înalt, biconvex în secțiune, orificiul de alimentare larg, discul ușor concav, mărginit de un profil discoidal, delimitat de bordură printr-o incizie; baza tronconică, concavă, cu umbo la interior; apendice lateral neperforat; ciocul tubular.

Și ultima lampă a lotului studiat aparține unui tip bine cunoscut la Atena între sfârșitul sec. III și primii ani ai sec. II a.Chr.⁴¹ Aceeași încadrare cronologică este recunoscută și pentru alte descoperiri cu profil identic sau apropiat⁴².

Considerații finale

Așa cum aminteam mai sus, doar șapte lămpi au fost descoperite prin cercetările arheologice sistematice din citadelă (cat. nr. 1, 9, 11, 14) și din necropola tumulară (cat. nr. 15,16, 18). Din păcate, cele din cetate au fost găsite în poziție stratigrafică secundară, în zona cea mai înaltă a platoului intramuran afectată de decapările masive, până la stâncă, din epoca romană târzie.⁴³ În schimb, lămpile din necropola tumulară au fost descoperite în context arheologic, datările propuse de noi fiind confirmate în mod fericit de încadrările cronologice oferite de celelalte piese ale inventarului funerar⁴⁴. Cele mai multe piese, 12 exemplare, majoritatea fragmentare, au fost recoltate de pe plaja lacului, aflată la baza promontoriului cetății, spre est. În această zonă, mai ales în dreptul sectorului Bazilica II, „o bună parte din teren” a alunecat datorită unor lucrări de exploatare a pietrei și a eroziunii produsă de apele lacului Razelm, astfel că „în ruptură se poate studia întreaga stratigrafie a stațiunii”. Stratul de cultură, gros de „3-4 m, începe cu epoca arhaică și continuă succesiv până aproape de epoca romano-bizantină”⁴⁵.

Cele 19 lămpi studiate acoperă cronologic, inegal cantitativ, toate etapele locuirii grecești de la Orgame / Argamum: arhaică, clasică și elenistică.

⁴¹ Howland 1958, 99-101, Tip 32, nr. 425, pl. 15, 41.

⁴² Severeanu 1936, 46, nr. 14; Iconomu 1967, 8, Tip IV, fig. 9-10; Bailey 1975, 173-175, Q 382-2283, Q389-390, pl. 78, 79; Hayes 1980, 8, nr. 19, pl. 2; Kuzmanov 1992, 15, nr. 38; Băluță 1994, 202, nr. 20, 22, pl. II/ 6,7; Hölje 2010, 432-433, O-69, pl. 323; Topoleanu 2012, 46-47, nr. 7, pl. I.

⁴³ Mănucu-Adameșteanu 2001, 34; Topoleanu 2001, 195.

⁴⁴ Informație transmisă de dr. V. Lungu, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

⁴⁵ Coja 2005, 17.

Epoca arhaică a fost identificată stratigrafic atât în cetate⁴⁶, cât și în necropola tumulară⁴⁷. Acestei perioade, poate chiar din ultimii ani ai sec. VII a.Chr., îi aparține cel mai timpuriu opaiț din lotul avut la dispoziție (cat. nr. 1), găsit lângă capela de pe latura de nord a Bazilicii III, edificiu numit de Maria Coja și baptisteriu⁴⁸. Informațiile privind condițiile descoperirii sunt incomplet transmise și deci interpretabile⁴⁹. Nu excludem existența aici a unui nivel arhaic sau a unui rest a acestuia, în condițiile în care fundațiile capelei sunt construite pe stâncă, după decaparea târzie. Analogiile de la Efes și din sudul Ioniei confirmă originea greco-orientală a majorității materialului ceramic arhaic de la Orgame⁵⁰.

Următoarele patru lămpi (cat. nr. 2-5), date din a doua jumătate a sec. VI până spre jumătatea sec. V a.Chr. și chiar sfârșitul acestei perioade, asigură trecerea de la epoca arhaică la cea clasică. Se remarcă decorul de pe bordura fragmentelor, compus din trei incizii circulare, dispuse identic, practicate în angoba crudă, înainte de arderea în cuptor. Dacă acestui element distinct îi adăugăm dimensiunile apropiate și forma bazinului, tronconic în secțiune, toate par să fi fost modelate în același atelier, poate dintr-un oraș grecesc din sudul Italiei, zonă unde se găsesc cele mai convingătoare analogii.

Aceiași încadrare cronologică este atribuită și următoarelor lămpi, epoca clasică fiind astfel cea mai complet conturată din lotul studiat. Principalele descoperiri stratigrafice ale acestei perioade au fost consemnate în sud-estul promontoriului⁵¹, acolo unde a apărut și un segment al zidului de incintă. Singurul opaiț cu bazinul deschis (cat. nr. 6), căruia i se păstrează o apucătoare orizontală, este cu siguranță un produs nord-pontic, astfel că prezența sa la Orgame și Histria este pe deplin justificată ca urmare a comerțului intercolonial.

Următoarele două fragmente (cat. nr. 7, 8) au dimensiuni și profilul păstrat în secțiune aproape identice, de remarcat fiind tăietura oblică a marginii bordurii. Prototipul attic al formei este evidențiat de analogiile foarte apropiate⁵², iar popularitatea sa în toată lumea greacă, de numeroase descoperiri. Cele două lămpi fragmentare de la Orgame sunt produse locale pontice, de o calitate diferită a lutului

⁴⁶ Coja 2005, 16-20; Mănușu-Adameșteanu 1992, 58-63; Mănușu-Adameșteanu 2001, 40-43; Mănușu-Adameșteanu 2008, *pass*.

⁴⁷ Lungu 2000, 69.

⁴⁸ Informație dr. M. Mănușu-Adameșteanu, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

⁴⁹ Pe plicul original al piesei este notat, lângă baptisteriu, pe nivel deasupra stâncii, iar în textul recuperat, Coja 2005, 165, nu este amintit nici un nivel în această zonă, ci doar, Umplutură cu material grecesc împreună cu dărâmături de piatră.

⁵⁰ Coja 2005, 18; Mănușu-Adameșteanu 2008, 161.

⁵¹ Coja 2005, 21-24; Mănușu-Adameșteanu 1992, 63-64; Mănușu-Adameșteanu 2001, 28.

⁵² Howland 1958, 40-41, Tip 19 B.

și a finisării. Și ultimul opaiț cu bazinul deschis, ce pare să fi fost prevăzut cu tub central (cat. nr. 9), este un produs pontic, prototipul atenian, ca și în cazul celor două piese anterioare, fiind acoperit cu angobă neagră. Locul descoperirii, la exteriorul Bazilicii II, este nerelevant stratigrafic și cronologic, deoarece zona a fost deranjată până la stâncă cu ocazia refacerii monumentului de cult și a construirii zidului de incintă în sec. VI p. Chr.⁵³.

Ultimele trei lămpi cu bazinul deschis ale lotului nu sunt prevăzute cu tub central. Baza este plată sau concavă, unele cu un mic vârf de con la interior, situat central. Prima dintre ele (cat. nr. 10), complet acoperită cu o angobă groasă, aderentă, de culoare neagră, pare să fie o formă hibridă care conține elemente morfologice preluate de la două importante tipuri attice ⁵⁴ cu o largă circulație între sfârșitul sec. VI și chiar începutul sec. IV a.Chr.⁵⁵. Un alt opaiț, complet întregit (cat. nr. 11), a fost descoperit în urma cercetărilor arheologice sistematice din sectorul Bazilica II, în caseta 1 S.V. Această casetă a fost una dintre cele mai dificil de interpretat stratigrafic datorită prezenței aici a unei succesiuni nivelmetrice de ziduri orientate diferit. Cel mai recent aparține anexelor bazilicii, iar cel mai timpuriu epocii elenistice, construit într-o groapă, probabil precolonială, cercetată până la cota -3,20 m. Întreaga suprafață a fost afectată de o groapă imensă, rezultat a cel puțin două intervenții masive, astfel că la bază a fost găsită o mare cantitate de ceramică greco-elenistică fragmentară (amfore, o statueta, mărgică, etc.), iar deasupra material ceramic divers, predominant fiind cel roman târziu. Așadar, nici datarea acestui opaiț, nu poate avea drept suport contextul stratigrafic al descoperirii.

Seria lămpilor cu bazinul deschis de la Orgame / Argamum este încheiată de o formă cu bune analogii la Corinth pentru sfârșitul sec. VI - începutul sec. V a.Chr.⁵⁶ (cat. nr. 12). De data aceasta, calitatea inferioară a lutului, modelarea și finisarea neglijente, sunt elemente mai evidente decât în cazul unora dintre piesele anterior descrise, pentru a-l atribui unui atelier local, poate chiar de la Orgame. În lipsa analizelor fizico-chimice această ipoteză poate fi convingător susținută de cele două cuptoare, descoperite în sectorul Faleză Est, datate înainte de sfârșitul sec. VI a.Chr.⁵⁷. Importanța strategică și economică a cetății de la Capul Doloșman, atât în epoca greacă cât și în cea romană, demonstrată chiar și de stadiul actual relativ modest al cercetărilor arheologice, presupune existența unor cuptoare ceramice, de altfel

⁵³ Mănucu-Adameșteanu 2001, 55, 58.

⁵⁴ Howland 1958, Tip 19 și 21

⁵⁵ Vezi nota 17.

⁵⁶ Vezi nota 25.

⁵⁷ Mănucu-Adameșteanu 1992, 58; Mănucu-Adameșteanu 2001, 24, 45-46.

cercetate și consemnate în literatura de specialitate, pentru perioada elenistică⁵⁸ și romană târzie⁵⁹.

Și primele două lămpi din categoria celor cu bazinul închis (cat. nr. 13, 14) aparțin epocii clasice. Analogiile foarte apropiate de la Atena sau din alte situri grecești le încadrează unui tip foarte răspândit din ultimii ani ai sec. V, până la jumătatea sec. IV a.Chr. Exemplarul păstrat aproape întreg (cat. nr. 13) a fost descoperit în sectorul Bazilica II, caseta C 6, la -0,70 m. În casetă, aflată în partea de nord-vest a bazilicii, cea mai înaltă a platoului cetății, a fost surprins un segment de zid în colțul de sud-vest. Restul suprafeței, fără urme de construcții, probabil o stradă, a fost afectat de o groapă căruia nu i-au fost determinate dimensiunile, astfel că nici în acest caz, contextul arheologic al descoperirii nu poate contribui la încadrarea cronologică a opaițului.

O altă lampă fragmentară a fost descoperită în urma cercetărilor arheologice sistematice din zona extramurană (cat. nr. 15), în S III, secțiune orientată nord-sud, practică cu scopul determinării limitelor necropolei tumulare. Nici de data aceasta contextul stratigrafic nu oferă repere stratigrafice. De altfel, pe toată lungimea secțiunii (peste 100 m), stânca promontoriului este foarte aproape de nivelul actual de călcare iar descoperirile sunt nesemnificative. Astfel că este posibil ca fragmentul de opaiț, puternic rulat, să fi ajuns aici odată cu pământul de umplutură extras de undeva de pe malul mării antice, pentru nivelarea sau îngroșarea unei zone ce urma să fie cultivată (?), cel mai probabil în epoca romană. Încadrarea tipologică și cronologică, tipul 25 A, din al doilea sfert al sec. IV până în primul sfert al sec. III a.Chr. a fost stabilită cu ajutorul celor mai apropiate analogii, în special cele de la Atena. Și următoarele două lămpi (cat. nr. 16, 17) se încadrează ca variante ale aceluiași mare tip, studiat și catalogat la Atena. Elementele distincte sunt baza concavă, bazinul în formă de sferă turtită, discul plat și ciocul plat în partea superioară. Numeroasele variante cunoscute se deosebesc după dimensiunile ciocului, de obicei triunghiular și prezența sau forma protuberanței conice de la interior. Datarea mai largă, din al doilea sfert al sec. IV până în al doilea sfert al sec. III a. Chr. este aceeași cu cea a restului inventarului funerar din tumulul nr. XIII în care a fost descoperit primul opaiț (cat. nr. 16).⁶⁰ Menționez că este primul caz când, în lotul studiat, contextul arheologic al descoperirii este confirmat cu siguranță de analogii. Al doilea opaiț, găsit pe plajă, deși rulat, este singurul păstrat complet, cu toate elementele componente perfect conservate.

⁵⁸ Coja 2005, 26-27, 70-74, 160-161.

⁵⁹ Coja 2005, 74-81, 130-132, 134, 146-147.

⁶⁰ Datare confirmată de autoarea cercetării arheologice, dr. V. Lungu.

Cel puțin ultimele două lămpi, descrise mai sus, marchează trecerea către epoca elenistică, prezentă la Orgame / Argamum prin descoperiri de o mai „slabă consistență”, dar „cu toate acestea, materialele descoperite sunt reprezentate în toată varietatea lor ...”⁶¹. Din această perioadă sunt cunoscute atelierele ceramice, iar numeroasele toarte de amfore șampilate documentează o intensă activitate comercială⁶².

Ultimele două lămpi ale catalogului se încadrează cronologic în plină epocă elenistică. Prima dintre ele (cat. nr. 18), are bune analogii la Atena de-a lungul întregului sec. III a.Chr. Exemplarul de la Orgame ar putea fi o variantă, cu orificiul de alimentare mai larg și ciocul ușor mai scurt decât prototipul attic. În sfârșit, ultima lampă a lotului (cat. nr. 19), descoperită în necropola tumulară (TO 01), este cu siguranță un import atenian, datat în a doua jumătate a sec. III a.Chr. Aceiași încadrare cronologică este propusă de autoarea cercetărilor și pentru restul inventarului funerar descoperit în tumul⁶³.

Deși relativ restrâns, lotul de lămpi greco-elenistice de la Capul Doloșman, este de o mare varietate tipologică și cronologică. Cele mai multe analogii au fost identificate la Atena, poate și datorită faptului că descoperirile de aici au făcut obiectul unor studii de referință. Lămpile provenind din alte centre, inclusiv din nordul Mării Negre, confirmă, alături de celelalte categorii ceramice, intensele legături comerciale ale Orgamei, comparabile, la scară mai restrânsă datorită stadiului actual al cercetărilor, cu cele constatate în cazul Histriei⁶⁴. Chiar și în lipsa analizelor fizico-chimice, posibilitatea ca unele dintre piesele lotului să fi fost produse la Orgame este sugerată numai și de calitatea inferioară a lutului, a finisării, dar mai ales de prezența cuptoarelor ceramice, sigur identificate stratigrafic în toate etapele evoluției orașului Orgame / Argamum.

În sfârșit, repartizarea spațială a descoperirilor poate fi relevantă pentru studierea, în viitor, a organizării urbane în perioada greco-elenistică. Cele 12 opaițe (peste 60% din total) găsite pe plajă de-a lungul laturii de est a cetății, sugerează o concentrare a locuirii în extremitatea promontoriului, în afara incintei romane târzii vizibilă astăzi. Devine astfel necesară o reconsiderare a dimensiunilor acestei zone locuite (cartier ?), dispărută în totalitate prin prăbușirea falezii.

⁶¹ Coja 2005, 25.

⁶² Mănucu-Adameșteanu 1992, 65; Coja 2005, 27-28

⁶³ Confirmare, dr. Vasilica Lungu.

⁶⁴ Coja 2005, 28.

Bibliografie

- Bailey, D.M. 1962, *Lamps from Tharros in the British Museum*, The Annual of the British School at Athens 57, 35-45.
- Bailey, D.M. 1975, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps, Londra.
- Băluță, C.L. 1994, *Lămpile antice din colecția Severeanu*. Muzeul de Istorie și Artă al municipiului București, Apulum 31, 199-226.
- Bernhard, M. L. 1955, *Lampki starożytne*, Varșovia.
- Bovon, A. 1966, *Lampes d Argos*, Etudes Peloponnésiennes 5, Paris, 15-39.
- Broneer, O. 1930, *Terracotta Lamps, Corinth IV, part II*, The American School of Classical Studies at Atena, Cambridge, Massachusetts.
- Broneer, O. 1977, *Terracotta Lamps*, în *Isthmia III*, Princeton, New Jersey.
- Coja, M. 1972, *Cercetări noi în așezarea greco-romană de la Capul Dolojman - Argamum(?)*, BMI 41, 3, 33-42.
- Coja, M. 2005, *Orgame / Argamum*. Cercetări arheologice I. Cercetările dintre anii 1965-1985. Capitole dintr-o monografie arheologică inedită. Reunite și editate de Mihaela Mănucu-Adameșteanu, București-Tulcea
- Dimitriu, S. 1966, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică*. Săpături 1955-1960, în *Histria*, II, 19-131, 433-500 (pl. 1-68).
- Dupont, P. 2005, *Les lampes ioniennes archaïques de mer Noire: présentation générale (pl. 31 à 32)*, în L. Chrzanowski, *Lychnological Acts 1. Actes du 1er Congrès international d'études sur le luminaire antique* (Nyon – Genève, 29.IX-4.X.2003), Monographies Instrumentum 31, Montagnac, 73-79, pl. 31-32.
- Lungu, V. 2000, *La tombe du héros et l'organisation de la nécropole d'Orgame*, în Lungu, V. (ed.), *Pratiques funéraires dans l'Europe des XIIIe-IVe s.av. J.-C. Actes du IIIe Colloque International d'Archéologie Funéraire*, Tulcea, 1997, Tulcea, 67-87.
- Deneauve, J. 1969, *Lampes de Carthage*, Paris.
- Graham, J.W. 1933, *Lamps from Olynthus*, în Robinson, D.M., *Excavations at Olynthus*, 5. *Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus found in 1928 and 1931*, Baltimore-Londres, 265-284, pl. 197-203.
- Guarlandi Genito, M. 1977, *Lucerne fittili delle collezioni del Museo Civico Archeologico di Bologna*, Bologna.
- Hayes, J.W. 1980, *Ancient Lamps in the Ontario Museum*, Toronto.
- Hellman, M.C. 1987, *Lampes antiques de la Bibliothèque Nationale*, II. *Lampes préromaines et romaines*, Paris.
- Hellström, P. 1971, *Labraunda Pottery of Classical and Date Terracotta Lamps and Glass*, Lund.

- Højte, J. M. 2010, *Lamps*, în *Black Sea Studies*, 13,(1), The Danish National Research Foundation s Centre for Black Sea Studies; The Institute of Archaeology, The National Academy of Sciences of Ukraine. (The lower City of Olbia, sector NGS, in the 6th century B.C. to 4th century A.D.), Aarhus, 432-438.
- Howland, R.H. 1958, *Greek Lamps and their Survivals*, Athenian Agora 4.
- Hübinger, U. 1993, *Die antike Lampen des Akademischen Kunstmuseums der Universität Bonn*, Berlin.
- Iconomu, C. 1967, *Opaițe greco-romane*. Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea, Constanța.
- Kuzmanov, G. 1992, *Antike Lampen*, Sofia.
- Mănucu-Adameșteanu, M. 1992, ...*Orgame polis...*, Pontica 25, 55-67.
- Mănucu-Adameșteanu, M. 2001, *Orgame / Argamum*, Tulcea.
- Mănucu-Adameșteanu, M. 2008, *Orgame / Argamum II. Ceramica arhaică*, București.
- Menzel, H. 1969, *Antike Lampen in Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Katalog 15, Mainz.
- Młynarczyk, J. 2012, *Terracotta oil Lamps. Tell Atrib, 1985-1995*, III, Varșovia.
- Robinson, H.S. 1952, *Excavations at Olynthus 14, Chapter IV. The Lamps*, 330-402, pl. 144-169, Baltimore.
- Schäfer, S., Marczo, L. 1990, *Archäologische Reihe Lampen der Antikensammlung, Auswahlkatalog*, Frankfurt am Main.
- Severeanu, G. 1936, *Lampes en terra-cuite appartenant aux collections du Musée Municipal de Bucarest et du dr. Severeano în București*. Revista Muzeului Municipiului București, nr. 1-2, anul II, 39-87.
- Szentlélek, T. 1969, *Ancient Lamps*, Budapest.
- Teleagă, E. 2008, *Griechische Importe in den Nekropolen an der intern Donau. 6.Jh.-Aufang des 3.Jhs.v. Chr.*, Marburg.
- Thompson, H.A. 1933, *Terracotta Lamps*, Hesperia 2, 2, 195-215.
- Topoleanu, F. 2001, *Argamum. Sector Bazilica II (1981-1994). Considerații preliminare privind locuirea romană târzie*, Materiale, S.N. 1, 191-201.
- Topoleanu, F. 2012, *Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova–Ploiești, Ploiești*.
- Pontiroli, G. 1980, *Lucerne antiche dei Musei di Cremona*, Milano.
- Waldhauer, O. 1914, *Die Antiken Tonlampen*. Kaiserliche Ermitage, St. Petersburg.
- Žuravlev D.V., Vykovskaja, N.V., Želtikova, A.L. 2007, *Kollekcija Svetil'nikov, I, Svetil'niki VI – perboj poloviny III v. do n.e.*, Kiev.

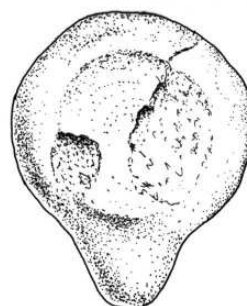
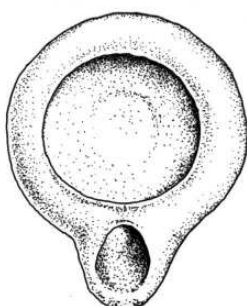
Pl. I

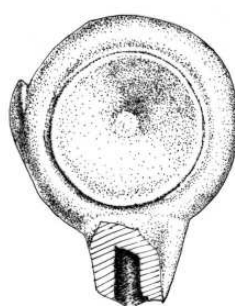
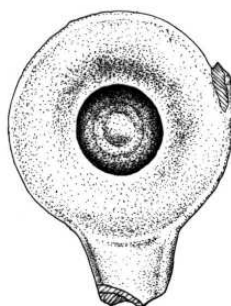
Pl. II

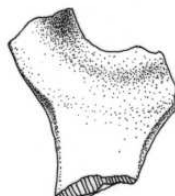
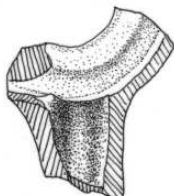
12

13

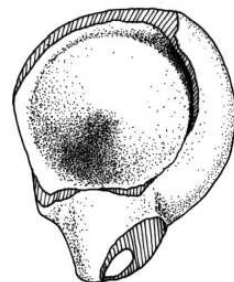
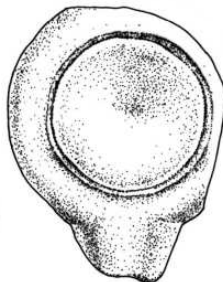
14

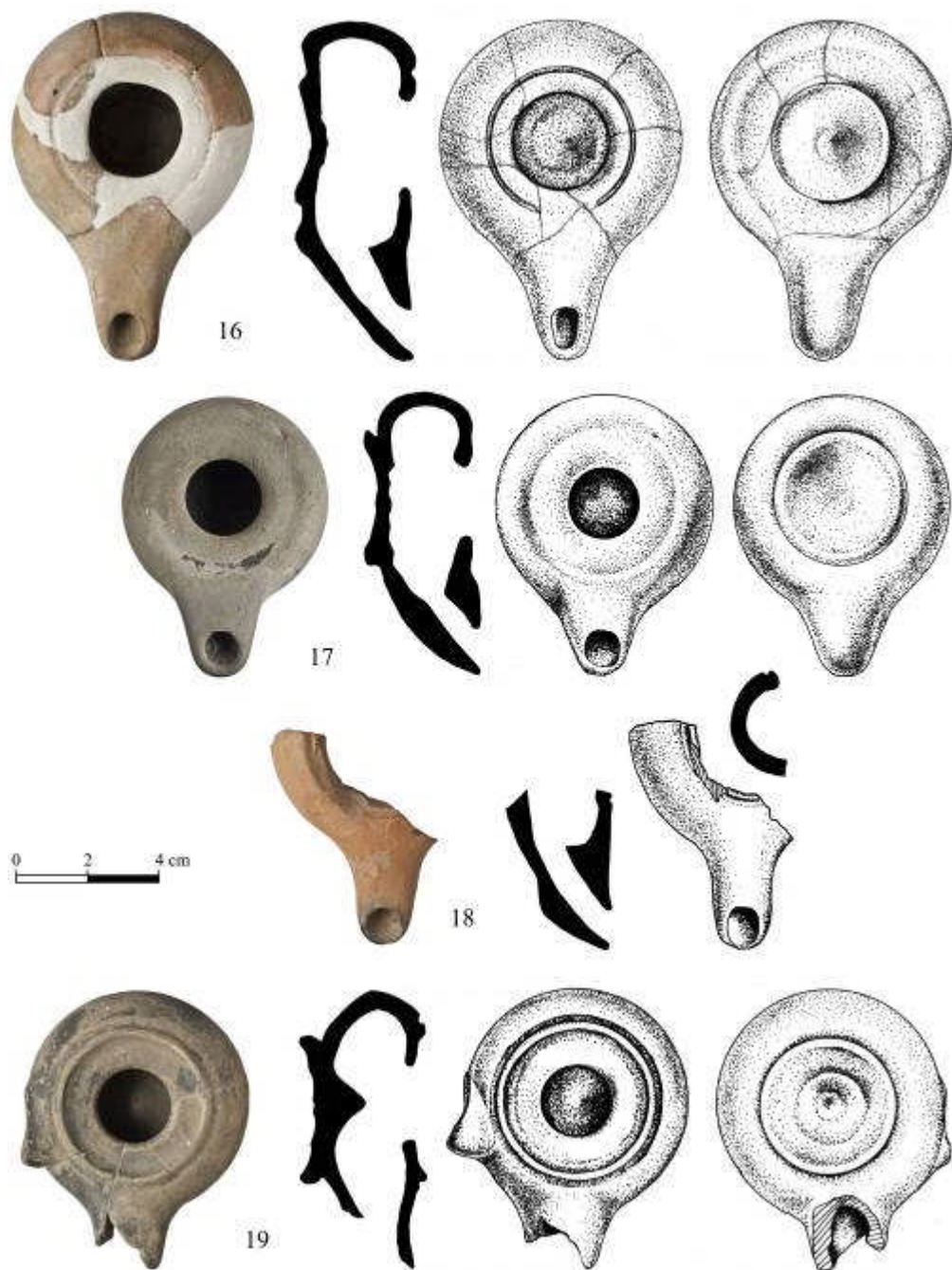
0 2 4 cm

15

Pl. III

Pl. IV